

LX. évfolyam 2007. 6-7-8-9

Művelődés

**Az erdélyi
Mezőség**

**KOLOZSVÁR
KÉTEZERHÉT**

Művelődés

KÖZMŰVELŐDÉSI FOLYÓIRAT

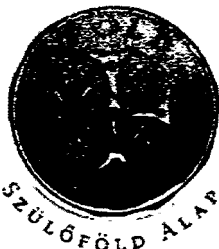
A szerkesztőség: SZABÓ ZSOLT (főszerkesztő), MURAD BETTY (műszaki szerkesztő).
Munkatársak: SZATMÁRI LÁSZLÓ, VÉGH M. BALÁZS

Postacím: 400015 Cluj-Napoca, P-ța Unirii nr. 11., ap.7, C.P. 201, tel./fax: 00-40-264/591267, honlap: www.muvelodes.ro
e-mail: szerkesztoseg@muvelodes.ro

Bankszámlaszám: Redacția Művelődés, Trezoreria Cluj RO23TREZ2165009XXX007054

**COMMUNITAS
ALAPÍTVÁNY**

SZÜLŐFÖLD ALAP

nka

Nemzeti Kulturális Alapprogram

Készült a Művelődés műhelyében.

**Felelős kiadó Szabó Zsolt, szerkesztette Keszeg Vilmos és Szabó Zsolt,
a műszaki szerkesztő Murad Betty. A borítót Deák Ferenc tervezte.**

A kiadványt a kolozsvári Atid nyomdában sokszorosították.

Támogatásukért köszönettel tartozunk:

**a Communitas Alapítványnak, a Szülőföld Alapnak, a Művelődés Egyesületnek,
a Nemzeti Kulturális Alapnak és a Román Kulturális Alapnak.**

**ISSN 1221-8693
ISBN 978 973 7993 25 0**

Néptánckutatás az erdélyi Mezőségen

Bevezetés

A magyar néptánckutatás a hatvanas években fedezte fel az erdélyi Mezőséget. A mezőségi tánckultúra, a kutatás és a hetvenes években induló táncművelés közvetlen kapcsolata révén gyorsan ismerté, a virtuóz és látványos páros és férfitancai miatt közkedvelté is vált az egész országban. Évek során magyarországi és külföldi érdeklődők százai sajátították el a magyar táncoktatásban a mezőségi és a széki táncokat. A rendszerváltás után meginduló erdélyi néptánctáborok között első volt a Kallós Zoltán által szervezett mezőségi, amit 2007 nyarán már tizenhatodik alkalommal rendeznek meg Válaszúton. Időközben Széken és Szépkenyerűszentmártonban is elindultak hasonló táborok.

1990 óta Magyarországon és külföldön megrendezett, tánc- és zenei fesztiválok rendszeres vendégei mezőségi hagyományörző táncosok, zenészek és énekesek, magyarok, cigányok és románok egyaránt.

Tánckultúrája révén tehát a Mezőség kitüntetett helyet foglal el a magyar táncos köztudatban, ez terület már évtizedek óta nagy számú hivatásos és amatőr tánc- és zenekutatót vonz. E nagyfokú érdeklődéssel ellentétben áll az a tény, hogy gyakran még a szakemberek körében is meglehetősen pontatlan kép él az itteni tánckultúráról. Kivételt képez az egykor Szolnok-Doboka megyéhez tartozó Szék. A falu kutatástörténetét Martin György dolgozta fel (lásd Martin 2000, ill. 1980), hangszeres népzenejéről összefoglaló tanulmánykötet jelent meg (Virágvölgyi-Felföldi 2000), amelyben a széki tánckultúráról szóló első összegzés is megtalálható (Novák 2000), a rég tervezett táncos monográfia azonban még nem készült el (vö. Felföldi 2000.5–7., Halmos 2000.8).

A következőkben szeretnék a Mezőség táncaira és táncéletére vonatkozó kutatásokról pontosabb képet adni.

Kutatástörténet

Mivel Martin György több ízben is áttekintette a Székre vonatkozó adatokat, ezért ezek közül itt csak a fontosabbakat említem. (Mezőség tánckultúrájáról írt rövidebb kutatástörténeti összefoglaló olvasható: Martin 1997.256–7. ill. 1995.110–1.)

Az első, Mezőségre vonatkozó táncos adat az 1800-as évek végéről származik, Szolnok-Doboka vármegye monográfiájában említik először a következő széki táncokat: *magyar*, *lassú* és *csárdás* (Tagányi-Réthy-Pokoly-Kádár 1898–1905, Kádár 1904). Kocsis Lajos az 1910-es években egy Borsa-völgyi falu magyar és román tánczenéjét és táncait jellemezte (Almási 1980), Kodály és Bartók kutatásai éppen csak érintik a Mezőséget. A Mezőség északi részén található Maros-völgyi románság tánczenéjének magyar kapcsolatairól ír Bartók (Bartók 1934. ill. 1967), Kodály pedig 1943-ban gyűjt Széken (Martin 2000. 16). Kodály korábbi biztatása nyomán, 1940-ben Lajtha kutatóútra indul, munkájának eredményeit, Széki gyűjtés és Szépkenyerűszentmártoni gyűjtés címmel közre is adja (Lajtha 1954a; 1954b). Mindkét kiadvány tartalmaz táncra vonatkozó adatokat, csakúgy, mint a Borsa-völgyi kutatásokban részt

vevő Járdányi Pál Kide népzenejéről írt monográfiája (Járdányi 1943). A negyvenes évek kutatásai között kell megemlíteni Keszi-Kovács László Mezőség végzett táncfilmjeit. Ezek a filmek, a kapcsolódó hang- és fénykép-dokumentációval, illetve a feljegyzésekkel együtt Budapest ostromakor megsemmisültek, a kutatás számára használhatatlanná váltak (K. Kovács 1956). Sümeghy Vera a széki táncokról írt rövid ismertetését kell itt még megemlítenünk, amelyben a *magyarról*, a *csárdásról* és a *lassúról* találunk leírást (Sümeghy 1944. 63–68). Az első jelentős összefoglalást egy falu táncéletéről Faragó József tollából ismerjük. Tanulmánya helyszíni megfigyelésekre és interjúkra alapozva pontos leírást ad Pusztakamarás táncéletéről (Faragó 1946). Elekes Dénes kéziratosa széki gyűjtéséből néhány fontos táncot, mint például a fonóbeli *szarkatáncot*, a lakodalmi *bomló táncot*, a *csárdás* cigányos változatait, valamint az eszközös *kecsketáncra* vonatkozó adatokat ismerhetjük meg (Martin 2000. 19). Ez utóbbi, a juhait kereső pásztor történetét megelevenítő táncpantomim részletes leírását adja. Az adatot részletesen közli Pesovár Ferenc, valamint Faragó József (Pesovár F. 1970; Faragó 1977). Jagamas János és Faragó József az ötvenes évektől kezdi meg Mezőség népdalkincsének, táncdalainak összegyűjtését, erről összefoglaló kötetet is adnak ki (Jagamas 1977; Jagamas-Faragó 1974).

A hatvanas években veszi kezdetét a szisztematikus néptánckutatás a Mezőségen. Andrásfalvy Bertalan, Kallós Zoltán, Martin György, Pesovár Ferenc és segítők neve fémjelzik ezt a periódust, amely egészen a hetvenes évekig tart. Az MTA ZTI Táncosztályának archívumában rengeteg összegyűjtött adat, táncfilm, hangzóanyag és egyéb dokumentáció ellenére sajnos nagyon kevés publikáció, amely összefoglalná a kutatási eredményeket. Mindezek közül kiemelkednek: Kallós Zoltán leíró jellegű tanulmánya Válaszút táncéletéről (Kallós 1964), Novák Ferenc széki tanulmányai (Novák 1960; 2000), Martin György túlnyomórészt strukturális jellegű dolgozatai a mezőségi férfitáncokról (Martin 1970; 1973), valamint a táncciklusokról szóló történeti-összehasonlító tanulmány szintén Martin György tollából (Martin 1978). Martin György és Pesovár Ernő nagyobb lélegzetű műveiben számos fontos összefoglaló leírást találunk Mezőség tánckultúrájára vonatkozóan (Martin 1974; 1980a,b; 1981; 1995; 1996; Martin-Pesovár 1980; Pesovár E. 1980). Ebben az időszakban felkutatott eredmények alapján ismerteti Martin György a Mezőségre vonatkozó táncműveket (Martin 1995. 28–55.), és határozza meg Mezőség helyét a magyar táncdialektusok között, és jellemzi is azt (Martin 1995. 110–113. ill. 1996. 256–259). Erre az időszakra esik az egyik legfontosabb táncfolklorisztikai felfedezés kidolgozása és részletes ismertetése. A juhait kereső pásztor történetét bemutató programzenével és táncpantominnal kapcsolatosan Mezőségről is találunk adatokat (Faragó 1977, Pesovár F. 1970; 1981). Ezzel párhuzamosan román részről nem zajlik kutatás, csupán néhány tanulmányt ismerünk, amely a vizsgált területre vonatkozik (Dombó

1967. Petruțiu 1970, ill. vö. Kós. 2000. 15–24).

A hetvenes és a nyolcvanas években, a hivatásos néptánc- és zenekutatók mellett már több érdeklődő is megfordul Mezőségeen, legtöbbször a magyarországi, illetve az erdélyi táncművészek közönségéből kerül ki. Film-, majd később videofelvételek, helyszíni jegyzetek, fotók készültek, ezek egy része megtalálható az MTA ZTI archívumában, nagy részük azonban mind a mai napig magánkézben van. Adatolásuk legtöbb esetben hiányos, a kutatás számára nem minden esetben hasznosíthatók, mégis fontos lenne ezek felmérése. Álljon itt egy névsor az amatőr és a hivatásos kutatókról, valamint a gyűjtőpontokról a teljesség igénye nélkül: Ifj. Csoóri Sándor (Magyarpalatka, Szék), Demény Piroska (Szék, Visa), Fekete Antal (Magyarpalatka, Mezőkeszű), Fodor Béla, Jánosi András (Gyulatelke, Magyarpalatka), Juhász Zoltán (Magyarszovát, Szék, Visa), Konkoly Elemér (Erdőszombattelke, Szamosújvár, Szék), Könczei Árpád és Csilla (Magyarszovát, Visa), Pálffy Gyula (Magyarpalatka, Szék, Vajdakamarás), Pávai István (Magyarszovát, Mezőkeszű, Magyarpalatka, Visa), Rátkó Lujza (Visa), Timár Sándor (Báré, Visa), Tótszegi András (Magyarszovát, Visa), Zsuráfszky Zoltán és Farkas Zoltán (Visa). Ebben a korszakban születik néhány fontos publikáció, melyek közül kiemelkednek alaposágukkal és módszerességükkel Pálffy Gyula leíró és strukturalista jellegű tanulmányai (Pálffy, lásd még Martin 1981, Könczei 2004). Itt kell megemlíteni, hogy japán amatőr táncutatók megjelenése Erdélyben is erre az időszakra datálható. Az ő tudományos indíttatásukról, munkásságukról, eredményeikről sajnos nagyon keveset tudunk. Magas fokú technikai felkészültségüknek és szerencsés anyagi helyzetüknek köszönhetően számos film- és hangfelvételt készítettek Mezőségeen, ezekről azonban nincsenek pontos információink.

Az 1990-es években, a táncművészet hatáskörére egyre növekvő érdeklődés fordul Mezőség felé, táncosok, zenészek és érdeklődő folkuristák tömegei látogatják a területet, lakodalmak, bálók és különböző táncbörök vendégeiként. Tömegével készülnek videofelvételek, fotók, elsősorban jegyzetek is, ezek nagy része szintén magánkézben, illetve egy-egy néptáncosport videóarchívumában található, kisebb részük az MTA ZTI Táncosztályának videotárában, illetve a Hagyományok Háza Lajtha László Folkloridokumentációs Központjában. Hozzávetőleges jegyzék azokról, akik a 90-es években táncos gyűjtéseket végeztek a Mezőségeen: Antal Áron (Gyeke, Légen, Magyarpalatka, Magyarpete, Szék), Bodo-Bán János (Báré, Kolozskörpád, Mezőgyéres, Visa), Busai Norbert (Botháza, Budatelke, Légen, Magyarpalatka, Visa), Császár Attila (Buza), Fantoly Gyula és Balogh Ildikó (Kapor, Melegföldvár), György Károly (Bonchida, Visa), Lajkó Levente (Magyarpalatka, Visa), Megyeri István (Légen, Magyarpalatka, Mezőkeszű, Szék, Vajdakamarás, Visa) Misi Gábor (Almásmálom, Boncnyíres, Csabaújfalu, Erdőszombattelke, Kérő, Légen, Ördöngösfüzes, Szépenyerűszentmárton), Nagy Albert (Szék), Nagy Zoltán József (Magyarpalatka), Palenik József (Szék, Visa), Radák János (Szék, Visa), Szabó Szilárd (Mezőkeszű, Szék). Ezen kutatásokra vonatkozó publikációt nem ismerünk, csupán néhány leíró jellegű egyetemi és főiskolai szakdolgozatot (Árendás 1992; Aladics 2000; Balogh 1996; Redő 1997; Varga 2003).

Szisztematikus gyűjtéseket végeztek az Utolsó Óra keretében Pávai István vezetésével a Fonó Budai Zeneház munkatársai, amely kutatás kiterjedt mezőségi falvak zene és táncfolklórájára is. Erről a kutatásról nem jelent meg tudományos összefoglaló, csupán csak ismertető, illetve válogatott hangzóanyag (lásd Utolsó Óra honlapja). Közvetve kapcsolódik ehhez a munkához Pávai István áttekintése az erdélyi táncdialektusokról, amelyben árnyalja a Martin korábbi megállapításait (Pávai 2006).

Az erdélyi, és benne Mezőség táncművészetére vonatkozó román kutatásainak eredményeit Zamfir Dejeu foglalta össze leíró munkájában (Dejeu 2000).

Végezetül meg kell említeni, hogy sok táncra és táncéletre vonatkozó adatot találunk az 1970-es évektől sorban megjelenő paraszti önéletírásokban. Értéküket növeli, hogy belső megfigyelésből származnak, sokszor funkcionálisan, más néprajzi, társadalmi, gazdasági jelenséggel összefüggésben tárulnak elénk (Csorba 2001; Győri 1975; Kiss 1998; Kocsis 1988; 1997).

Újabb eredmények, feladatok

Saját és munkatársaim kutatásai, melyeket 1994-ben kezdtünk Mezőségeen leginkább két falura Visára és Székre vonatkozni. Békési Tímeával, Bíró Boglárkával, Géber Józseffel, Lucskai Agnessel, Molnár Péterrel, Mondok Agnessel, Radák Jánossal és Virág Ritával, a Pécsi Egyetem néprajz szakos hallgatóival dolgoztam együtt terepen. Célunk kettős volt, mélyfúrászerű kutatás során szerettem volna minél több funkcionális megfigyelést végezni, másrészt szerettem volna az eddigi strukturalis-leíró jellegű kutatási eredményeket pontosítani. Főbb kutatási témák a következők voltak: táncos térhasználat, táncos és a zenével kapcsolata, táncszók és használatuk, átmenet a hagyományos és a modern táncélet között, játékok és a hagyományos táncok tanulás, a táncok formái, strukturalis megjelenésének, illetve az egyéni táncalkotás folyamatának változásai funkcióban illetve megrendezett táncfelvételek során. Legfontosabb eredményünk egy eddig nem kutatott folklór műfaj, a kiáltott rigmusok bemutatása volt. A gyűjtött adatok feldolgozása folyamatban van, néhány publikáció már megszületett, illetve megjelenés előtt áll. (Megjelent: Békési-Varga. 2006, megjelenés előtt: Varga 2007a, b.). 1999-től bővítettem a kutatási területet, összehasonlító adatokat keresve más falvakban is kutattam. (Ezek a falvak: Bálványosváralja, Báré, Boncnyíres, Botháza, Buza, Cente, Csabaújfalu, Gyulatelke, Kispulyon, Kisszék, Légen, Magyarfráta, Magyarpalatka, Magyarszovát, Marokháza, Mezőgyéres, Mezőkeszű, Mezőpanit, Mezőszava, Mocs, Ormány, Ördöngösfüzes, Szépenyerűszentmárton, Vajdakamarás.) Ennek eredményei szintén feldolgozás alatt állnak, főbb témái: a mezőségi táncdialektus pontosabb behatárolása és felosztása, a magyar és a román táncdialektusok egybevetése, a botos táncok használata Mezőségeen, táncművészetek jellemzőinek és területi elterjedésüknek pontosítása, valamint etnikus jegyek meghatározása a mezőségi táncművészetben.

A rengeteg összegyűlt ismeret alapján időszerűvé vált néhány táncos falumonográfia (Szék, Visa) és egy átfogó mezőségi monográfia elkészítése. Az adatok szétszórtsága miatt ez utóbbihoz elengedhetetlennek tűnik egy nemzetközi összefogás megszerve-

Handwritten notes in the right margin: "a táncos", "kutatás", "megjelent", "előtt", "2006", "2007a, b."

zése, ennek keretein belül, pedig egy központi adatbázis létrehozása. Egész Erdélyre vonatkozóan meglehetősen kevés tánc történeti adat áll rendelkezésünkre, ezért a levéltári források felkutatása és elemzése is várat még magára. A mezőségi tánc kultúra eddigi statikus, változatlan állapotban történő bemutatása helyett szükség lenne a tánc kultúrájának folyamatában való ismertetésére, a változások és az azokat előidéző gazdasági, társadalmi események összefüggéseinek ismertetésére. A hagyományos táncélet átalakulását, illetve a magyarországi és erdélyi tánc házmozgalmát, a magyar és román, illetve a nyugati populáris zenei és tánc kultúra összefonódását feltérképezni izgalmas antropológiai-folklorisztikai feladatnak tűnik.

VARGA SÁNDOR

Irodalom

Aladics László
A szépenyerűszentmártoni magyarság táncélete. Szakdolgozat a Szegedi Tudományegyetem Néprajz Tanszékén. Szeged (MTA ZTI Akt 1544)

Almási István
 1980 *Kocsis Lajos századeleji népzene gyűjtése.* In Benkő (szerk.) 1980. 271–297.

Arendás Péter
A magyarpalatkai banda. Tanulmány egy mezőségi falusi bandáról. Szakdolgozat.

Balogh Ildikó
Melegföldvár táncélete és táncai. Szakdolgozat a Magyar Táncművészeti Főiskolán. Bp.

Bartók Béla
Népzene és a szomszéd népek népzeneje. Bp.
 1967 *Rumanian Folk Music.* Vol. I–III. The Hague.

Békési Tímea–Varga Sándor
 2006 *Táncszók használata egy mezőségi faluban.* In Ekler A.–Mikós É.–Vargyas G. (szerk.) *Téremtés. Szövegfolklorisztikai tanulmányok Nagy Ilona tiszteletére.* 291–310. L'Harmattan. Bp.

Benkő András (szerk.)
 1980 *Zenatudományi írások.* Bukarest.

Csorba János
 2001 *Bár emlékezete maradjon meg...* Magyar Könyvklub. Bp.

Dejcu, Zamfir
 2000 *Dansuri tradiționale din Transilvania.* Clusium. Cluj Napoca.

Domby, Emerik
 1967 *Dansuri populare din regiunea Cluj.* I. Kolozsvár

Faragó József
 1946 *A tánc a mezőségi Pusztakamaráson.* Erdélyi Múzeum. Kolozsvár

A juhait kereső pásztor a magyar folklórban. In *Balladák földjén.* 452–476. Bukarest

Felföldi László
 2000 *Előszó.* In Virágvolgyi–Felföldi (szerk.) 2000. 5–7.

Felföldi László–Pesovár Ernő (szerk.)
 1997 *A magyar nép és nemzetiségeinek néprajza.* Planétás Kiadó. Bp.

Halmos István
 2000 *Bevezető.* In Virágvolgyi–Felföldi (szerk.) 2000. 8–12.

Josif, Corina
Interjú magyarfrátai táncosokkal. Szöveges gyűjtés az MTA ZTI Archivumában. (MTA ZTI Akt 1452)

Kallós Zoltán
 1972 *Tánc- és lakodalmi kiállítások.* Utunk Évkönyv. 106–109.

Karácsony Zoltán (szerk.)

2004 *Magyar táncfolklorisztikai szöveggyűjtemény 1.* Gondolat–EFI Bp.

Kiss István
 1998 *Vizek sodrásában.* Csíkszereda

K. Kovács László
 1956 *Néprajzi filmzések Magyarországon.* Néprajzi Értesítő XXXVIII. 314–326. Bp.

Könczei Ádám
 1982 *Magyarpalatkai tánc hagyományok.* In Könczei Á.–Könczei Cs. 2004 49–53.

Martin György
A tánc ciklus – a néptánc legnagyobb formai egysége. A körtánc és európai rokonsága. Bp.
 1980a *Körtáncok, lánctáncok.* In Lelkes (szerk.) 1980. 45–105.
 1980b *Fegyvertánc, mutatványos szólótánc, hajdútánc.* In Lelkes (szerk.) 1980. 107–183.
 1997 *Magyar tánc dialektusok.* In Felföldi–Pesovár (szerk.) 1997. 209–274.
 2000 *A székeli hagyományok felfedezése és szerepe a magyarországi folklorizmusban.* In Virágvolgyi–Felföldi. 2000. 13–28.

Martin György–Pesovár Ernő
 1980 *Legényes, verbunk.* In Lelkes (szerk.) 1980. 185–263.

Novák Ferenc
 1960 *Széki útinapló.* Néptáncos 6. sz. 14–18.
 2000 *Szék táncai és táncélete a XX. század első felében.* In Virágvolgyi–Felföldi 2000. 29–78. (Első változata szakdolgozat az ELTE Folklor Tanszékén, 1965-ben)

Pálffy Gyula
Mezőségi magyar népzene. Magyarpalátka. Ismertető egy népzenei kiadványhoz. Hungaroton Classic LTD. Bp.

Pesovár Ernő
 1980 *Páros táncok.* In Lelkes (szerk.) 1980. 265–339.

Pesovár Ferenc
 1970 *A juhait kereső pásztor tánca.* Táncművészeti Értesítő. 3. Sz. 91–108.
 1980 *Az elveszett juhait kereső pásztor története.* In Lelkes (szerk.) 1980. 342–349.

Petruțiu, Emil
 1970 *O ceată de calușeri din Câmpia Transilvaniei.* [Erdélyi Néprajzi Múzeum Évkönyve]. 1968–1970. 409–418.

Redő Júlia
Szék táncélete és táncal kapcsolatos szokásai. Szakdolgozat a Magyar Táncművészeti Főiskolán. Bp. (MTA ZTI Akt 1373)

Sümeghy Vera
Széki táncok. Éneklő Ifjúság. 6. 63–68. Újabb kiadás: Karácsony Z. (szerk.) 2004. 296–302.

Szabó Csaba (szerk.)
 1977 *Zenatudományi írások.* Bukarest

Utolsó Óra Honlap
<http://www.fono.hu/utolsoora/utolsoora.html>

Varga Sándor
 2003 *Táncos-zenei kapcsolat Visában.* Szakdolgozat a PTE Néprajz Szakán.
 2007 *Etnikus jegyek az erdélyi Mezőség tánc kultúrájában.* (Megjelenés előtt)
 2007 *Kiállított rigmusok egy erdélyi mezőségi faluban.* (Megjelenés előtt)

Virág Rita
Visai játékok. A játék szerepe az elsődleges és a másodlagos szocializációban. Szakdolgozat a Magyar Táncművészeti Főiskolán. Bp.